

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาประเทศสู่ความสมดุลและยั่งยืน จะต้องให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างทุนของประเทศที่มีอยู่ ทั้งที่เป็นทุนทางสังคม ทุนทางเศรษฐกิจ และทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้มีมากขึ้น และเชื่อมโยงกันเพื่อประโยชน์ในการพัฒนา ทั้งนี้ การเสริมสร้างทุนทางสังคมจะเป็นพื้นฐานหลัก โดยต้องเริ่มจากการพัฒนาคุณภาพคนให้เป็นคนที่มีความรู้คู่คุณธรรม มีจิตสำนึกสาธารณะ และรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงเพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็ง ช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชนและระหว่างชุมชน และเป็นพลังของการพัฒนาประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550 : 65) ชุมชนถือเป็นทุนทางสังคมที่มีความสำคัญในการเป็นกลไกผลักดันการพัฒนาประเทศให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ (จุฑามาศ จริญญาพร, 2547 : 1)

พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 เป็นกฎหมายที่บัญญัติขึ้นเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน เนื่องจากชุมชนจำนวนหนึ่งยังอยู่ในระดับที่ไม่พร้อมที่จะเข้ามาแข่งขันทางการค้าทั้งภายในและระหว่างประเทศ จึงสมควรได้รับการส่งเสริมความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งการสร้างรายได้ การช่วยเหลือซึ่งกัน การพัฒนาความสามารถในการบริหารจัดการ และการพัฒนารูปแบบของวิสาหกิจชุมชน ที่ส่งผลให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้และพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนให้มีความเข้มแข็งพร้อมการแข่งขันทางการค้าในอนาคต รวมถึงการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนดำเนินการสู่การเป็นผู้ประกอบการขนาดย่อมและขนาดกลางต่อไป (สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, 2548) วิสาหกิจชุมชนเป็นกิจการชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้าการให้บริการหรือการอื่นที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกัน และรวมตัวกันประกอบกิจการดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นนิติบุคคลในรูปแบบใด หรือไม่เป็นนิติบุคคล เพื่อการสร้างรายได้และการพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชนและระหว่างชุมชน เป็นเศรษฐกิจชุมชนที่เป็นพื้นฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียง (สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, 2548 : 1) วิสาหกิจชุมชนในปัจจุบันยังอยู่ในระดับที่ไม่พร้อมจะเข้ามาแข่งขันทางการค้า ทั้งในระดับภายในประเทศและระหว่างประเทศ ชุมชนขาดทักษะความรู้ในการบริหารจัดการ สมควรให้มีการส่งเสริมความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านการสร้างรายได้ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การพัฒนาความสามารถในการจัดการ การพัฒนารูปแบบของวิสาหกิจชุมชน ที่จะส่งผลให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้ (สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, 2548 : 1)

กระบวนการในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนที่ผ่านมา เป็นกระบวนการที่มุ่งผลสัมฤทธิ์ในการสร้างความเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว เพื่อสร้างตัวเลขทางเศรษฐกิจที่อ้างถึงความเจริญและความมั่งคั่ง ตามกระแสการบริโภคนิยมที่ผูกติดมากับโลกาภิวัตน์ ทำให้ความสำเร็จในการพัฒนาถูกกำหนดด้วยตัวชี้วัดในเชิงตัวเลข เพื่อวัดความสามารถและศักยภาพของบุคคลในทุกกระดับ กระบวนการดังกล่าว ก่อให้เกิดปัญหาในระดับฐานรากที่แข็งแกร่งไม่เพียงพอต่อการรองรับความใหญ่โตของส่วนอื่นที่มีอยู่บนฐานนั้น เป็นเหตุให้ผลผลิตของการพัฒนาต้องล่มสลายลงไปจำนวนมาก (เสรี พงศ์พิศ, 2548 : 2) ที่ผ่านมามีวิชาการได้ทอดทิ้งชุมชน กระบวนการศึกษามีได้ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับสังคมดังนั้นวิชาการทางปัญญาจึง

อ่อนแอเพราะไม่รู้จริงกับปัญหาของชุมชน (ประเวศ วะสี, 2548) กระบวนทัศน์ใหม่จึงต้องเข้าใจ “วิสาหกิจชุมชนแบบองค์รวม” เข้าใจถึงการมีชีวิตตามธรรมชาติ มีใช้รูปแบบที่แข็งแกร่ง หรือมีแบบอย่างที่เหมาะสมกันทั้งหมด ระบบที่เชื่อมโยงวิสาหกิจชุมชนสู่บริบทในระบบย่อย และระบบใหญ่ ด้วยความเชื่อว่า ความเชื่อมโยงคือสภาวะที่องค์ประกอบของวิสาหกิจชุมชนทุกส่วนมีความสัมพันธ์กันในบริบทที่ซับซ้อนกันไปมา และมีกระบวนการที่ต่อเนื่องจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างบริบททางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในชุมชน (เสรี พงศ์พิศ, 2548 : 2)

การปรับเปลี่ยนวิธีคิดและแบบแผนการปฏิบัติงานของการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนข้างต้น ไม่ใช่ได้จากการอบรมหรือฟังบรรยาย ผู้ปฏิบัติงานจะต้องลงชุมชนเพื่อเรียนรู้สภาพชุมชนใหม่ในทุกมิติ ต้องมีจินตนาการใหม่ที่มีใช้การท่องตำรา การจดจำ หรือมองผ่านชุมชนอย่างผิวเผิน การเริ่มลงมือกระทำการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนร่วมกับชุมชนเป็นวิธีการที่ดีที่สุด ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้วิถีชีวิตและธรรมชาติของชุมชน กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนจึงเป็นกระบวนการมองเห็นความสำคัญของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ชุมชนได้เป็นผู้แสดงบทบาทของการพัฒนาตน ตั้งแต่เริ่มต้นของโครงการจนสิ้นสุดกระบวนการ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “การทำงานในชุมชนเพื่อให้เกิดวิสาหกิจชุมชน ควรที่จะต้องให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นโดยใช้ปรัชญาการพัฒนาชนบทแบบองค์รวมยึดคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา มุ่งเน้นการพึ่งพาตนเองของชุมชนมากกว่าการมุ่งหวังความเจริญเติบโตทางวัตถุตามกระแสการบริโภคนิยม” (กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม , 2552 : 6) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการจึงเป็นหลักการที่สำคัญ ที่ประชาชนจะได้มีโอกาสเข้าไปกำหนดรูปแบบ โดยมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การร่วมดำเนินการ การร่วมสนับสนุนและส่งเสริม และการมีสิทธิร่วมรับผลประโยชน์จากการจัดการ ทั้งทางตรงและทางอ้อม (ยงยุทธ พนาสินธุ์, 2546 : 21) และการมีส่วนร่วมของชุมชนในที่นี้จะไม่หมายถึงแต่การดึงเอาประชาชนเข้ามาร่วมโครงการที่รัฐเป็นผู้กำหนด รูปแบบเป้าหมายของงาน และกำหนดให้มีการร่วมงานดังที่ผ่านมาแต่จะต้องมีส่วนร่วมอย่างมีสำนึกรับผิดชอบ มีบทบาทตั้งแต่คิดค้นปัญหา วางแผนปฏิบัติงาน กำกับดูแล ตลอดจนประเมินผล ติดตามงาน รวมทั้งการพยายามจัดตั้งและพัฒนาองค์กรประชาชนให้เข้มแข็ง บนพื้นฐานของการพึ่งตนเองเป็นสำคัญ (สือชัย ศรีเงินยวง, 2547 : 47) การส่งเสริมการมีส่วนร่วมดังกล่าวให้เกิดขึ้นภายในชุมชนนั้น จะทำให้ประชาชนทุกคนมีโอกาสได้รับการเรียนรู้มากขึ้น โดยสามารถจัดความคืบหน้าโอกาสออกไป ประชาชนสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้ไปใช้ประโยชน์ได้อย่างแท้จริง เป็นหลักการสำคัญของการศึกษาตลอดชีวิตนั่นเอง (สุมาลี สังข์ศรี, 2548 : 9) ที่ผ่านมามีการส่งเสริมให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาและจัดการด้านความรู้มากขึ้น แต่ยังคงดำเนินการให้กว้างขวางและต่อเนื่อง เพื่อเสริมกับระบบคุณค่าของสังคมไทยในเรื่องจิตสาธารณะ ความเอื้ออาทรพึ่งพิงกัน การไว้วางใจต่อกัน ให้เกิดชุมชนเข้มแข็งพร้อมจะปรับตัวให้สามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาข้าราชการพลเรือน, 2551 : 8)

จากความสำเร็จและปัญหาที่กล่าวมาในเบื้องต้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะพัฒนาชุมชนโดยมุ่งไปที่การให้ชุมชนได้แสดงออกซึ่งศักยภาพของการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อการพัฒนาแผนแม่บทวิสาหกิจชุมชนของตนเองให้มีคุณภาพ โดยกำหนดขอบเขตที่การพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดทำแผนแม่บทวิสาหกิจชุมชน เพื่อเป็นแนวทางหนึ่งในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และชุมชนสามารถในแผนแม่บทดังกล่าวใช้เป็นเข็มทิศในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดทำแผนแม่บทวิสาหกิจชุมชน จังหวัดชัยภูมิ
2. เพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดทำแผนแม่บทวิสาหกิจชุมชน จังหวัดชัยภูมิ
3. เพื่อนำเสนอกระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดทำแผนแม่บทวิสาหกิจชุมชน จังหวัดชัยภูมิ

สมมติฐานการวิจัย

การพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดทำแผนแม่บทวิสาหกิจชุมชนโดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จะส่งผลให้ชุมชนมีคุณลักษณะและพฤติกรรมเปลี่ยนแปลงจากเดิม คือ มีทักษะและความสามารถในการจัดทำแผนแม่บทวิสาหกิจชุมชนเพิ่มสูงขึ้น โดยพิจารณาจากความรู้เกี่ยวกับการจัดทำแผนแม่บทชุมชนสูงขึ้น การมีความรู้ความเข้าใจ สามารถสร้างแผนแม่บทวิสาหกิจชุมชนได้ถูกต้อง และการมีความตระหนัก คือการดำเนินการตามแผนแม่บทวิสาหกิจชุมชนอย่างต่อเนื่อง

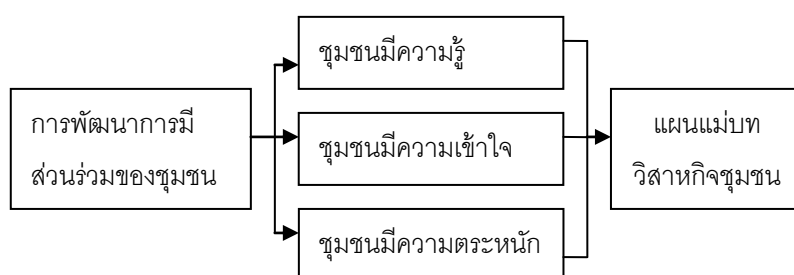
ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตของการวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาและพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดทำแผนแม่บทวิสาหกิจชุมชน โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR)

1. กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ชุมชน จำนวน 2 แห่ง
2. ด้านเนื้อหา ได้แก่ ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดทำแผนแม่บทวิสาหกิจชุมชน
3. ด้านเวลา ระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษา คือ ตุลาคม 2552 – กันยายน 2553

กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยสรุปได้ดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

นิยามศัพท์เฉพาะ

การพัฒนา หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงความรู้ ความเข้าใจ และความตระหนักของชุมชนให้เป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น และชุมชนสามารถใช้ความรู้ ความเข้าใจเพื่อสร้างแผนงานให้เกิดขึ้นบนความร่วมมือกันของสมาชิก ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ

วิสาหกิจชุมชน หมายถึง กิจการของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการหรือการอื่น ๆ ที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกันและการรวมตัวกันประกอบกิจการดังกล่าวไม่ว่าจะเป็นนิติบุคคลในรูปแบบใดหรือไม่เป็นนิติบุคคล เพื่อสร้างรายได้และเพื่อการพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชน ระหว่างชุมชน

แผนแม่บทวิสาหกิจชุมชน หมายถึง แผนหลักการดำเนินการวิสาหกิจชุมชน ที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน ที่ร่วมกันคิด ร่วมกันค้นหา และเรียนรู้ เพื่อให้ชุมชนรู้และเข้าใจตนเอง โดยการสำรวจข้อมูลปัญหาและศักยภาพ เป็นเครื่องมือทำให้เกิดการทบทวนตนเองโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนท้องถิ่น เพื่อกำหนดอนาคตและทิศทางการพัฒนาตนเอง โดยยึดคนในชุมชนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา มีความสัมพันธ์กับภาคีการพัฒนาแบบเป็นหุ้นส่วนการพัฒนา

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการวิจัยที่กลุ่มคนจำนวนหนึ่งซึ่งประกอบด้วย นักวิชาการ นักพัฒนา แกนนำชุมชน และสมาชิกในชุมชน เข้ามาศึกษาปัญหาโดยกระทำร่วมกันผ่านกระบวนการวิจัยตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดกระบวนการ และเป็นการเริ่มต้นของกลุ่มคนที่อยู่กับปัญหา ค้นหาปัญหาที่ตนเองประสบอยู่โดยใช้กระบวนการกลุ่มในการกำหนดแนวทางการปฏิบัติและการสะท้อนผลการปฏิบัติร่วมกัน อันจะทำให้สมาชิกเกิดความรู้ ตระหนักเกี่ยวกับปัญหาและสามารถนำไปสู่การปรับปรุงสภาพของชุมชน ท้องถิ่นให้ดีขึ้น

การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่ชุมชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีโอกาสแสดงทัศนะ แลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นเพื่อแสวงหาทางเลือก และการตัดสินใจต่าง ๆ เกี่ยวกับโครงการที่เหมาะสม และเป็นที่ยอมรับร่วมกัน ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการนี้ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดกระบวนการเพื่อให้เกิดการรับรู้ เรียนรู้และปรับเปลี่ยนโครงการร่วมกัน

ประโยชน์ที่ได้รับ

ประโยชน์เชิงวิชาการ

1. ได้ข้อมูลสภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดทำแผนแม่บทวิสาหกิจชุมชนที่เป็นข้อมูลพื้นฐานในการวางแผนการพัฒนาท้องถิ่น
2. ได้แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดทำแผนแม่บทวิสาหกิจชุมชน ซึ่งชุมชนอื่นที่ประสบปัญหาวิสาหกิจชุมชนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพและบริบทในแต่ละแห่งต่อไป

ประโยชน์เชิงปฏิบัติ

1. ในช่วงดำเนินการวิจัย ชุมชนกลุ่มเป้าหมาย ได้รับการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนแม่บทวิสาหกิจชุมชน ด้วยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งกระบวนการพัฒนาดังกล่าวชุมชนเป็นผู้จัดการกับข้อมูล จัดเก็บข้อมูล นำข้อมูลมาเพื่อเป็นฐานในการระดมความคิดเห็นเพื่อจัดทำแผนแม่บทวิสาหกิจชุมชน นำเสนอปัญหาและหาทางแก้ไข ดำเนินการตามแผนแม่บทชุมชนภายใต้กระบวนการกลุ่ม ร่วมกันรับผิดชอบผลที่เกิดจากการดำเนินการและการแก้ไขปัญหา ปรับปรุงและ

นำเสนอทางเลือกใหม่เพื่อให้ประสบความสำเร็จยิ่งขึ้น กระบวนการดังกล่าวเป็นการส่งเสริมคุณลักษณะที่ติดตัวชุมชน ชุมชนสามารถนำทักษะดังกล่าวเพื่อการประยุกต์ใช้ในการพัฒนาแผนแม่บทวิสาหกิจชุมชนประเภทอื่น ๆ ต่อไป

2. หลังกระบวนการวิจัยเสร็จสิ้น ทำให้ชุมชนได้รับประโยชน์โดยตรงจากโครงการจัดทำแผนแม่บทวิสาหกิจชุมชนโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้ร่วมนำเสนอและปฏิบัติการตามแผนแม่บทวิสาหกิจชุมชนจนบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ของโครงการ และได้ร่วมถอดประสบการณ์ร่วมกัน นำไปสู่ความสัมพันธ์ที่ดีและความสมัคสมานสามัคคีในหมู่คณะ